

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-372-9-13>

PROBLEMS OF IMPLEMENTATION OF EXPERT INITIATIVE IN CIVIL PROCEEDINGS

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПЕРТНОЇ ІНІЦІАТИВИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Vilinskyi M. S.

*Postgraduate Student at the Department
of Civil Process,
Educational and Scientific
Institute of Law
of the Taras Shevchenko National
University of Kyiv
Kyiv, Ukraine*

Вілінський М. С.

*аспірант кафедри
цивільного процесу,
Навчально-науковий інститут права
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Право експертної ініціативи є однією з дискусійних категорій інституту експертизи в цивільному судочинстві України. Хоча факт його існування в цілому не заперечується, проте необхідність застосування на практиці викликає у дослідників певні сумніви [4, с. 172].

Провівши статистичне дослідження з цього питання, Недашківська О. та Недашківська Т. констатують що «...судовим експертам бракує чіткого усвідомлення можливості реалізації права експертної ініціативи на практиці» [5, с. 84]. За їх результатами, лише 7,54 % опитаних судових експертів (загалом 106 чоловік) володіють знаннями про процесуальні особливості реалізації права експертної ініціативи в практичній діяльності [5, с. 84]. Відсутність чітких уявлень про таке поняття, правової регламентації його меж, особливостей та випадків застосування має наслідком уникання експертами цього права навіть у випадках дійсної необхідності [4, с. 173–174].

На рівні чинного законодавства України дефініція поняття «експертна ініціатива» відсутня. Її містить проект Закону України «Про судово-експертну діяльність в Україні» (реєстр. № 6284 від 05.11.2021): «Викладення експертом виявлених у ході проведення експертизи відомостей, які можуть мати значення для кримінального провадження, цивільної, господарської, адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення, виконавчого провадження або поза межами судочинства, з приводу яких йому не були поставлені питання»

[8] (п. 1 ч. 1 ст. 1 проекту Закону). У цьому ж значенні право експертної ініціативи згадується у цивільному процесуальному та профільному законодавствах загалом п'ять разів: п. 3 ч. 6 ст. 72 ЦПК України [13]; ч. 8 ст. 102 ЦПК України [13]; п. 2 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу» [9] та абз. 4 п. 2.1 розд. II, абз. 12 п. 4.12 розд. IV Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом від 08.10.1998 № 53/5 Міністерства юстиції України (Інструкція) [2].

Привертає увагу те, що перелічені норми мають різні варіанти викладення права експертної ініціативи. Найбільш суперечливий з них закріплює ч. 8 ст. 102 ЦПК України. Вона оперує сполукою «міркування про обставини» [13], які експерт має право наводити у випадку виявлення. Проте кодекс не розкриває можливий зміст і характер цих «міркувань». Згідно з ч. 1 ст. 65 ЦПК України експерт є іншим учасником судового процесу, а отже, власної позиції чи «міркувань» щодо будь-яких фактів (обставин) справи не може мати. У іншому випадку, його «нейтральна» позиція зміщується в сторону тих учасників справи, для яких встановлені факти (обставини) є «вигідними».

Погляди науковців розширюють підхід законодавця. Окрім права експерта викладати відповіді на питання, які не були йому поставлені [6, с. 204], як складові «експертної ініціативи» вони також розглядають право експерта заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів та зразків [3, с. 99] та право експерта заявляти клопотання про вчинення інших процесуальних дій, пов'язаних з експертизою [3, с. 99]. Це тлумачення занадто розширює коло напрямків експертної ініціативи. За такою логікою, до неї можливо було б включити звернення експерта до керівника установи чи замовлення канцелярських приладів та інших матеріалів. Однак не слід розглядати як експертну ініціативу здійснення експертом процесуальних дій з метою виконання вже поставленого основного завдання. Вона має на меті розширити його, включивши відомості про факти (обставини), які не були початковою метою ініціатора експертизи. Тому, експертну ініціативу доцільно розглядати у значенні, яке пропонує законодавець.

Судову практику не можна назвати «багатою» у питанні тлумачення права експертної ініціативи. Хоча наявні висновки здебільшого зводяться до того, що експерт наділений беззаперечною можливістю викладати відповіді на питання, які йому на вирішення не ставились.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду у постанові від 29.03.2023 у справі № 185/8356/17 зазначив, що експерт «...має право викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти,

які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання.

Враховуючи викладене, посилання заявника в касаційній скарзі на те, що експертизу проведено за відсутності достатньої кількості вільних та умовно вільних зразків підпису та почерку, необхідних для надання висновку, а також, що експерт з власної ініціативи розширив межі та об'єкт дослідження, окрім поставленого судом питання, зробив висновок про те, ким виконаний рукописний запис «ОСОБА_1» в журналі реєстрації нотаріальних дій Спаської сільської ради Новомосковського району Дніпропетровської області за 2015–2016 роки, чим грубо порушив вимоги ухвали суду про призначення експертизи, є неспроможним» [7]. У цій справі на вирішення експерта не ставилось питання про конкретну особу підписанта [10]. Зазначивши її, експерт вийшов за межі поставленого завдання, що суд касаційної інстанції визнав правомірним. Фактично ж такі дії до будь-яких суттєвих процесуальних наслідків не призвели, адже сам факт виконання підпису іншою особою вже призводить до нікчемності правочину (ч. 3 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК України) [12].

Аналогічну думку мають суди інших предметних юрисдикцій. Надаючи відповідь на прохання експерта про роз'яснення поставлених питань, Господарський суд Вінницької області в ухвалі від 19.12.2022 у справі № 902/1023/19 (902/1243/20) зазначив, що «...судом надано експерту можливість проявити експерту ініціативу та забезпечено свободу реалізації експертних повноважень» [11], а також «...експерт необмежений у наданні відповідей на інші питання, які можуть виникнути у процесі дослідження та є необхідними для складення обґрунтованого висновку з приводу визначених судом запитань» [11]. У цій справі суд сам «підштовхує» експерта до використання права експертної ініціативи. Це можна пояснити можливим прагненням суду заощадити процесуальний час, необхідний для розгляду звернень експерта та постановлення відповідних ухвал.

Попри законодавчі норми та позицію вітчизняних судів, автор ставить під сумнів доцільність використання права експертної ініціативи. З одного боку, воно має допомогти суду справедливо вирішити справу, незалежно від активності учасників справи в доказуванні та доведенні своєї позиції. Експерт, у силу своїх спеціальних знань, заповнює прогалину в картині фактичних обставин справи, на яку ані суд, ані учасники справи попередньо не звернули увагу. Проте участь експерта у справі вже не можна назвати «нейтральною», адже він за своєю ініціативою вчиняє активні дії для

з'ясування фактів (обставин) справи. Це не відповідає нинішній моделі «змагального судового процесу», де така роль відведена учасникам справи.

Окрім цього, експертна ініціатива є в першу чергу правом, а не обов'язком. Встановивши факти (обставини), які не входили до першочергового завдання, експерт має можливість обирати «допомагати» учаснику справи чи ні. Такі умови можуть породити ризики необґрунтованих зловживань та навіть – корупційної складової. На перший з них звертав увагу в своїх працях також учений Щербанюк Д.В. [14, с. 228].

Більше того, законодавство формулює право експертної ініціативи через викладення обставин (фактів), що «мають значення для справи» [13, 9] (ч. 8 ст. 102, п. 3 ч. 6 ст. 72 ЦПК України, п. 2 ч. 1 ст. 13 Закону України «Про судову експертизу»). Однак експерт не може оцінити важливість тих чи інших фактів (обставин) для розгляду справи, адже для цього повинен володіти і оцінити весь масив її матеріалів. Інакше це призводить до таких наслідків, як у наведеній вище справі № 185/8356/17, де експерт встановив факти (обставини), які суттєво на рішення суду не вплинули. Такі дії тягнуть за собою штучне завищення часу, необхідного для проведення дослідження. У свою чергу, вони перетворюються у процесуальні витрати, які в результаті покладаються на самих учасників справи. Схожу думку Васильєва-Шаламова Ж. висловлювала щодо самостійної зміни експертом поставлених питань, заперечуючи доцільність цієї можливості [1, с. 114].

Отже, право експертної ініціативи є спірною категорією інституту експертизи в цивільному судочинстві. Його позитивний вплив на якість правосуддя не доведено, а негативні чинники є занадто вагомими для використання на практиці.

Література:

1. Васильєва Ж.В. Зміст та структура висновку експерта в цивільному процесі. Університетські наукові записки. № 3(15). Київ, 2005. С. 111–116.
2. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень: наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 у редакції від 07.03.2023. № 53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 11.10.2023).
3. Каркоцький І.О. Експертна ініціатива як структурний елемент процесуального механізму забезпечення реалізації принципу об'єктивності та повноти дослідження в судово-експертній діяльності.

C. 98–100. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/15981/1/АКТУАЛЬНІ%20ПИТАННЯ%20КРИМІНАЛІСТИКИ_p099-101.pdf (дата звернення: 11.10.2023).

4. Недашківська О.А. Клопотання як процесуальна форма реалізації судовим експертом права на експертну ініціативу. Криміналістика і судова експертиза. Київ, 2021. № 66. С. 168–177.

5. Недашківська О.А., Недашківська Т.Є. Експеримент як засіб дослідження когніції судового експерта щодо експертної ініціативи. Криміналістичний вісник. Київ, 2022. № 1 (37), 2022. С. 79–89.

6. Недашківська О.А. Феномен поняття «експертна ініціатива» та сучасні проблеми її реалізації в цифровому суспільстві. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. № 22. Харків, 2020. С. 201–210.

7. Постанова від 29.03.2023 Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справі № 1 85/8356/17, провадження № 61-11632св22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109995249> (дата звернення: 11.10.2023).

8. Проект Закону України «Про судово-експертну діяльність»: проект Закону України реєстр. № 6284 від 05.11.2021. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1019311> (дата звернення: 11.10.2023).

9. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 у редакції від 01.01.2023. № 4038-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 11.10.2023).

10. Ухвала від 17.12.2019 Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області у справі № 185/8356/17, провадження № 2/185/82/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87247682> (дата звернення: 11.10.2023).

11. Ухвала від 19.12.2022 Господарського суду Вінницької області у справі № 1902/1023/19(902/1243/20). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107960816> (дата звернення: 11.10.2023).

12. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 у редакції від 05.10.2023. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 11.10.2023).

13. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 у редакції від 07.09.2023. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 11.10.2023).

14. Щербанюк Д.В. Генеза уявлень про межі експертної ініціативи у кримінальному провадженні. Науковий вісник публічного та приватного права. № 6, том 2. Київ, 2017. С. 226–230.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-372-9-14>

**PECULIARITIES OF INHERITANCE LAW IN UKRAINE
AND GERMANY (COMPARATIVE ANALYSIS)**

**ОСОБЛИВОСТІ СПАДКОВОГО ПРАВА В УКРАЇНІ
ТА НІМЕЧЧИНІ (КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ)**

Hnatenko M. P.

*holder of the second (master's)
level of higher education
from specialty 081 Law
Research supervisor: **Alekseenko I. H.**
Doctor of Law,
Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Civil,
Labor and Commercial Law,
Oles Honchar Dnipro
National University
Dnipro, Ukraine*

Гнатенко М. П.

*здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
зі спеціальності 081 Право
Науковий керівник: **Алексєєнко І. Г.**
кандидат юридичних наук,
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного,
трудового та господарського права,
Дніпровський національний
університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна*

Питання спадкування актуалізувалося під час нової фази війни, оскільки законодавство потребує змін, принаймні, чинних тимчасово, зумовлених ситуацією воєнного стану (фактично це було зроблено, наприклад, у контексті подовження строків для прийняття спадщини, оскільки дотримання певних норм законодавства / процесуальних строків на зазначений момент не завжди було можливо). Крім того, як і у 2014 році, постала проблема спадкування майна, яке знаходиться на тимчасово окупованих територіях. У зв'язку з цим проблематика регулювання спадкового права є дуже важливою у контексті дотримання прав і свобод як спадкоємців, так і справжнього волевиявлення спадкодавців.

З огляду на обраний Україною шлях до євроінтеграції, ключового значення набуває приведення норм українського законодавства у відповідність до законодавства європейського. У цьому контексті